

A székely társadalom Báthory Gábor korában¹

Báthory Gábornak, aki egy katonáskodó társadalmi csoport, a hajdúk támogatását élvezve került hatalomra, különös érzéke volt ahhoz, hogy az ilyen típusú csoportokkal szót értsen, azok szimpátiáját megszerezze. A történetírók által előnyös külső tulajdonságokkal megáldott fiatalemberként jellemzett Báthory a székelyek rokonszenvét is bírta. Nemcsak élete folyamán fejedelemségre támogatták ugyanis, hanem még a halála után, már Bethlen Gábor fejedelemsége idején is azt kérték az országgyűlésen, hogy foglalják írásba, miszerint a székelyek még jóval a halála után is siratták Báthory Gábort.² A történeti hagyományban leginkább következtetlen politizálásáról elhíresült Báthory e toposz ellenére is, úgy tűnik szilárd elképzelésekkel rendelkezett a székelységgel kapcsolatosan, és azt többé-kevésbé sikerült is megvalósítania, legalábbis 1611-12-ig. Döntései hosszú távra átalakították a székely társadalmat és elindítottak olyan mozgásokat, amelyek utódai alatt is folytatódtak.

A székely társadalom Báthory Gábor fejedelemségének kezdetére újra visszakapta azoknak a szabadságjogoknak a többségét, amelyeket a 16. század közepén, a segesvári végzés kiadását követően veszített el.³ A század legelején először Báthory Zsigmond foglaltatta írásba mindezt,⁴ majd pedig Bocskai István erősítette meg 1605 folyamán több parancslevelében is, hogy a székely társadalom „régisabadságait” visszakapta.⁵

A valóságban azonban már 1562 előtt is súlyosan sérült a korábbi szabadság, olyannyira, hogy például a Székelyföldön belüli területek eladományozásának a tilalma voltaképpen csak

¹ A tanulmány megírására a Bolyai – Ösztöndíj támogatásával került sor.

² *Erdélyi országgyűlési emlékek*. Szerk. Szilágyi Sándor. I–XXI. Budapest. 1875–1898. VI. k. 515. Rugonfalvi Kiss István szerint „Egyetlen erdélyi fejedelem sem jutott olyan közel a székelyek szívéhez” Rugonfalvi Kiss István: *A nemes székely nemzet képe*. Debrecen. 1939. I. 303.

³ Az 1562-es segesvári végzéssel kapcsolatban: Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XIV–XVI. században. In: *Székely felkelés 1595–1596*. Előzményei, lefolyása, következményei. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Buk. 1979. 27., Egyed Ákos: Székely századok. *A székelyek rövid története 1848-ig*. In: Adalékok Barót történetéhez. Szerk. Demeter László. Barót. 1999. 26., Barta Gábor: *Az erdélyi fejedelemség születése*. Budapest. 1984. 252–254.

⁴ Az 1601. december 31-én Déva várában kiadott oklevelek közül a Csíkszék és Maroszsék számára készültek ismerjük. *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. IV. 150–150; V. 168–170. , Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Budapest. 1901. 296–297.

⁵ *Erdélyi történelmi adatok*. Szerk. Mikó Imre–Szabó Károly I–IV. Kolozsvár. 1855–1862. IV. 341–350.

elméletben létezett.⁶ Mivel azonban de jure még ismert volt a Székelyföld területi integritása, legalább az a joga megvolt a székelységnek, hogy tiltakozzon a szokásjog megsértése ellen.⁷

A segesvári végzések után eltelt majd' fél évszázad folyamán bizonyos társadalmi mozgások felgyorsultak,⁸ így az eredeti struktúrák jelentősen megváltoztak. A már a 15. században megjelent jelenségek egyre nagyobb mértékben bontakoztak ki. Ilyen volt a székelyföldi jobbágyság társadalmi csoportja,⁹ ami ugyan még a 16-17. században sem volt azonosítható a vármegyei jobbágysággal, létszáma azonban egyre gyarapodott. A 15. század folyamán kezdődött az a tendencia is, hogy a primori családok a Székelyföldön kívülre is kiterjesztették földbirtokaikat, illetve hogy különböző, kisebb-nagyobb birtokokhoz jutottak, általában a Székelyfölddel határos vármegyékben, ezzel pedig mintegy ki akarták tolni határvonalait.¹⁰ A 15. század folyamán a primori réteg többsége szerzett Székelyföldön kívüli birtokrészeket,¹¹ valamint ezzel párhuzamosan megkezdték a közös földek, legelők, szántók, valamint az erdők

⁶ Jakó Zsigmond: A székely társadalom útja a XIV-XVI. században. In: *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei.* Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979. 23.

⁷ Erre a tiltakozásra a 16. század folyamán egyre többször volt szüksége a székelységnek. Már 1517 áprilisában a király Szapolyainak adományozta a kézdizsentléleki várat és tartozékait, ezzel megsértve a székelységnek azt az alapvető kiváltságát, amely szerint a ius regium nem hatolt be a Székelyföldre. 1517 és 1518 folyamán a székelyek, bízva korábbi kiváltságaik jogi érvényében, több pert indítottak a szóban forgó birtok visszaszerzéséért, ami a dicsőszentmártoni Sándor család kihalásával maradt birtokos nélkül. Ám míg az addig szokásos eljárás szerint a birtoknak a székely közösségre kellett volna szállania, az uralkodó, illetve képviselője, Szapolyai János vajda és székely ispán ezt a rendet felborítva kisajátította, valamint eladományozta. Egy 1518 februárjában kelt oklevélben somkerei Erdélyi Márton a királyt, Szapolyai Jánost, héderfájai Barlabássy Lénárt és székely alispánt a néhai kézdi Sándos János és fia, Gáspár nemesi birtokainak elidegenítésétől tiltotta el. *Székely oklevéltár.* Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. III. k. 192–200.

⁸ A külső erők behatolásával új karrierlehetőségek nyíltak meg, illetve a korábbi keretek fellazulásával nagyobb intenzitással kezdtek hatalmaskodni a primorok.

⁹ A jobbágysághoz: Szentgyörgyi Mária: *Jobbágyterhek a XVI–XVII. századi Erdélyben.* Budapest, 1962. és Imreh István – Pataki József: A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei.* Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest, 1979. 146–237.

¹⁰ Benkő Elek - Székely Attila: *Középkori udvarház és nemesség a Székelyföldön.* Budapest. 2008.

¹¹ Nagyajtai Cserei Balázs már 1393-ban kapott Luxemburgi Zsigmondtól nemesi címet és vármegyei birtokot, 1474-ben a hidvégi Mikó és Nemes famíliák is szereztek ilyen uralkodói okleveleket és rendelkeztek a Székelyföldön kívüli birtokokkal a vargyasi Danielek, valamint az Andrásyok is. *Székely oklevéltár.* Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. 109–110, 115–116., Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében.* Kolozsvár, 2005. 38., Kállay Ferenc: *Históriai értekezés a nemes székely nemzet eredetéről, hadi és polgári intézeteiről a régi időkben.* Nagyenyed. 1829. 50.

egy részének a megszerzését is. A lófők és a primorok közti feszültség tehát egyre nőtt, amint azt Hunyadi Mátyás ezzel kapcsolatos intézkedései is jól mutatják.¹² A Keleti Magyar Királyság, majd pedig az Erdélyi Fejedelemség létrejötte még inkább destabilizálta a székely társadalmat. A gyakori adók és a sűrűsödő katonai feladatok növelték a belső feszültséget és a hatalommal szembeni ellenállást is. Nem véletlen, hogy Izabella halálát követően a székelyek közül többen csatlakoztak a „Balassa Menyhért árultatása” néven elhíresült összeesküvés tárgyalásaiba.¹³ A végül meglehetősen felemásra sikerült összeesküvésbe¹⁴ a székelyek maguk is felemásan kapcsolódtak be.¹⁵ A kudarcra végződött felkelés kellő jogalapot biztosított János Zsigmondnak arra, hogy hozzányúljon a székely jogok és kiváltságok ősi rendszeréhez.¹⁶ A régóta esedékes rendezést a székelyek jogaik lábbal tiprásaként értékelték, és minden adandó alkalommal készen álltak a hatalommal szemben fellépők támogatására, amennyiben azok felajánlották nekik a régi szabadságaik visszaadását¹⁷ az 1562-es segesvári végzések által előidézett helyzetben a 16. század második felében átrendeződött a székely társadalom. A korábbi primori réteg tagjai közül némelyek az új helyzetet tehetségesen fordították a saját hasznukra azáltal, hogy a korábbi „klasszikus” primori magatartás, a régi karrierstratégiai elemek mellé újakat is felhasználtak a felemelkedésük érdekében.¹⁸ Az új lehetőségeket a legügyesebben néhány udvarhelyszéki primori család tudta kihasználni. A

¹² Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest. 1976. 34., *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. I. 219–221. Szádeczky-Kardoss Lajos: *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest. 1927. 55–56.

¹³ Barta Gábor: *Az erdélyi fejedelemség születése*. Budapest, 1984.

¹⁴ Erről: Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Kolozsvár, 2005. 51-52., Veress Dániel (szerk.): *Emlékezetül hagyott íráskok*. Erdélyi magyar emlékirók. Kolozsvár. 1983. 40-41., Demény Lajos: A községkelyek 1595–1596. évi felkelése. In: *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest. 1979. 93–119. 60.

¹⁵ Balogh Judit-Horn Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. = *Századok*, 2008/4. Budapest. 855.

¹⁶ Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest. 1976., Demény Lajos: A községkelyek 1595–1596. évi felkelése. In: *Székely felkelés 1595-1596. Előzményei, lefolyása, következményei*. Szerk. Benkő Samu, Demény Lajos, Vekov Károly. Bukarest. 1979. 93–119.

¹⁷ Demény Lajos: *Székely felkelések a XVI. század második felében*. Bukarest. 1976. passim.

¹⁸ A klasszikus primori magatartáson a katonai karrier elsődleges voltát értjük. A primor feladata a hadi vállalkozások vezetésében való részvétel, több lóval és kétségkívül nagyobb áldozatokkal, mint a lófői rend tagjai. Ennek következtében a 14-15. század során Székelyföldön kívüli birtokok szerzése és erősödő hatalmaskodás a Székelyföldön belül.

már János Zsigmond idején felemelkedni kezdő homoródszentpáli Kornis dinasztia legjelentősebb tagja, a művelt humanista Kornis Farkas¹⁹ a század végére az egész székely kiterjedő hatalmi struktúrát hozott létre, és befolyása átnyúlt Maros- és Háromszék területére is.²⁰ Bár Kornis Farkast, aki klientúrája révén voltaképpen az egész Székelyföldet mozgatni tudta, Vitéz Mihály megölette, a Kornis- birodalmat az egyik veje, Petky János továbbra is összetartotta.²¹ Petky, aki már Bocskai István fejedelemsége alatt szoros kapcsolatba került az Erdély irányítására rendelt Rákóczi Zsigmonddal, eredményesen képviselte a hatalomépítő székely nemesség érdekeit Bocskai halálát követően is. Rákóczi Zsigmondnak fejedelemtént kiállított székely tárgyú oklevelei azt mutatják, hogy a székely nemességet támogatta és segítette fenntartani a Kornis-klientúrát.²²

Báthori Gábor az eddig bemutatott előzmények után került Erdély élére. A fejedelemmé választását nagyrészt annak a szövetségnek köszönhette, amit a felkelt hajdúsággal kötött. A katonaként tehetséges fiatal fejedelem feltehetőleg bizonyos megkülönböztetett rokonszenvvel viseltetett az egyéb katonáskodó társadalmi csoportokkal is. Annál is inkább sejthető ez, mert a Báthori-család sarjaként szabályos öröksége volt a lengyel-orientáció és a lengyel trón megszerzésének ambíciója. Valószínűleg ez is az oka volt annak, hogy fejedelemsége első három esztendejében határozott figyelmet szentelt a székelypolitikának.

¹⁹ Balogh Judit-Horn Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. = *Századok*, 2008/4. Budapest. 875-882. Horn Ildikó: Az unitárius elit stratégiái. in: *Tündérszék útvesztői*. Budapest. 2005. 89-93.

²⁰ A Marosszékkal való kapcsolat a régebbi, ugyanis már Kornis Miklós, Mihály és Farkas apja is szerzett ott birtokokat, amiket Mihály tovább gyarapított. *Székely oklevelek a 16. századból*. Közli: Vass Miklós., *Történelmi Tár*, Új folyam 40. (1910) 124-125, 263-265. Horn Ildikó: *Tündérszék útvesztői*. Tanulmányok Erdély történetéhez. (TDI könyvek) Budapest. 2005. 79-83.

Háromszék irányában Kornis Farkas igyekezett terjeszkedni, főképpen azután, hogy a század végére a vargyasi Dániel család is bekerült a kliensei közé, akiknek a birtokai részben határosak voltak Háromszékkal, részben pedig Háromszéken voltak. Udvarhelyszék: Protokollumok. Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár. II/2. B. 1590. június 7.

²¹ Balogh Judit-Horn Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. = *Századok*, 2008/4. Budapest. 883-886.

²² Balogh Judit: A székely társadalom Bocskai István korában. Bocskai-émlékkonferencia. Miskolc, 2006. április 22. In: *Publicationes Universitatis Miskolcensis*, Sectio Philosophica Miskolc, 2008., Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2005. 1607. március 23-a és július 22.-e között sokakat lófővé emelt, és május 27-én csíkrákosi Barthó Istvánnak, aki a székely gyalogság vezére volt, és szentléleki Matthis Jánosnak armálist adományozott. Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest. 1938. 101.

Ennek nyitányaként fontos megemlítenünk, hogy amint azt a szakirodalom is számon tartotta, Báthory Gábor volt az első erdélyi fejedelem, akinek a választási feltételei között szerepelt a székely szabadság megtartásának kötelezettsége.²³

A fejedelemség majd' hat évre tehető időtartamából az első háromban beszélhetünk rendkívül tudatos székelypolitikáról. Ennek a politikának az elemeiből határozottal kirajzolódik a székelység harcértéke növelésének a szándéka. Az intézkedések radikális szembefordulást mutatnak Rákóczi Zsigmondnak a székelyekkel kapcsolatos döntéseivel. Rákóczi a székely kérdésben fejedelemként, csakúgy mint Bocskai képviselőjében, elsősorban az udvarhelyszéki nemes, Petky János tanácsait követte, aki már Bocskai alatt székely főkapitány lett, Rákóczi pedig kancellárjává is kinevezte. Petky viszont, mint azt az előzőekben már bemutattuk, a Kornis Farkas által kiépített hatalmi struktúra élén állt ekkoriban. Ahhoz tehát, hogy az eddigiekhez képest gyökeresen mást kezdjen az új fejedelem a székelységgel, voltaképpen az egész Kornis-Petky klánnal kellett szembefordulnia. A hatalmaskodásban és a hatalomépítésben jeleskedő Petkynek és a körülötte szerveződött székely nemesi körnek az elsődleges célja a szabad székely közösségek földjeinek a megszerzése és minél több székelynek valamilyen tőlük függő státusba hozása volt. Ez azonban éppen ellentétben állt Báthory Gábor céljaival, aki a székely katonaelemet kívánta megőrizni. Céljai eléréséhez nem számíthatott tehát a Kornis klán segítségére. Petky ezt Báthory uralma legelején világossá is tette, hiszen önként lemondott a kancellárságról.

Az első három év intézkedései azt mutatják, hogy, legalábbis a székely kérdésben Báthori politikája sikeres volt. Következésképpen törte le a Kornis klán székek fölött is átívelő hatalmát, valamint erősítette a székely katonai potenciált. A székely katonaelem megerősítésének egyik része volt, hogy a vajdaságokkal határos székely falvaknak felmentést adott a hadba vonulás kötelezettsége alól a hágók őrzésének megerősítése fejében. Már 1608. május 10-én kiadta első ilyen tárgyú rendeletét, amelyben megerősítette Kászonszék szabadságát és erősíteni igyekezett a Moldva felé irányuló határvédelemben betöltött szerepét.²⁴ 1609. május 3-án Csíkdánfalva lakosainak a kiváltságait erősítette meg ugyanezzel a szándékkal.²⁵ Még ugyanez év júniusában adott széles körű kiváltságokat az Udvarhelyszéken fekvő két

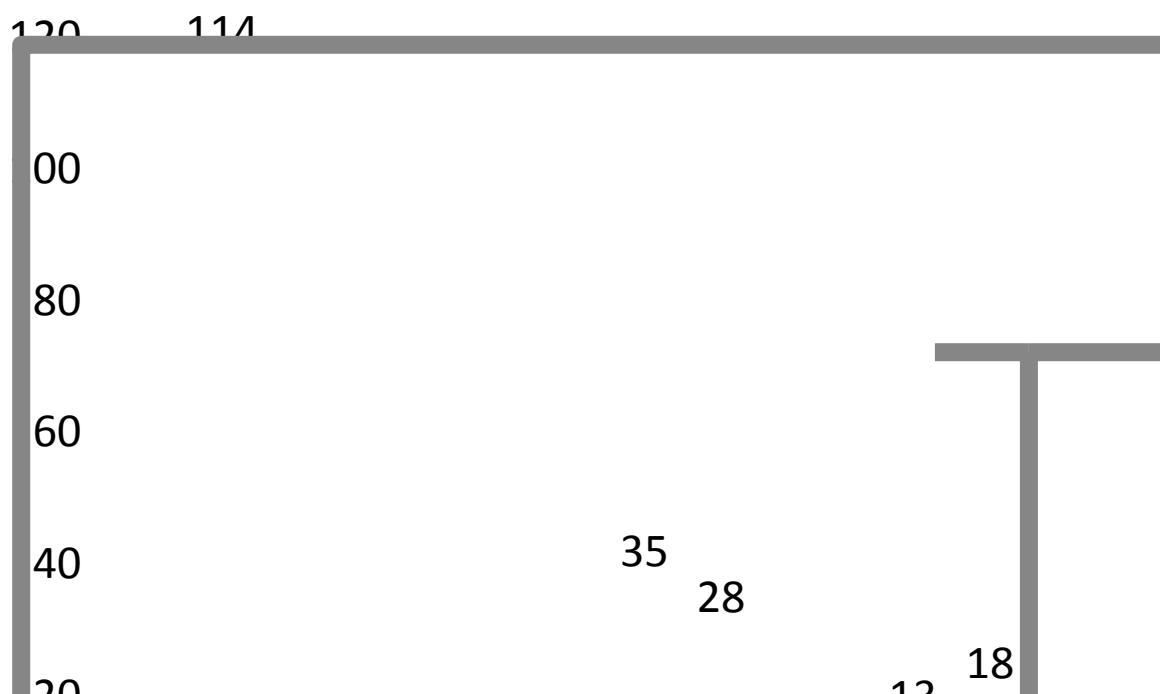
²³ *Erdélyi országgyűlési emlékek.* Szerk. Szilágyi Sándor. I–XXI. Budapest. 1875–1898. VI. köt. 90.

²⁴ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, V. k. 21. fol.

²⁵ Uo. 227. fol.

Oláhfalunak.²⁶ Az oklevél a havasok közepén fekvő két falnak határvédő feladatokat írt elő, valamint azt, hogy minden évben 1000 szál deszkát szállítsanak a fejedelem számára Kóhalomszékbe. Mindezért felmentést kaptak a hadfölkelésben való részvételtől, a taksától, sőt bármiféle segély címén szedett adóktól is, valamint a tizedtől, a kilencedtől, és egyéb szolgáltatoktól is. Ezekkel az intézkedésekkel a lengyel hadjáratra készülő ifjú fejedelem a „hátszágát” kívánta biztosítani. Döntései azonban komoly ellenállásba ütköztek, még pedig olyannyira, hogy a kiváltságok egy részét csak 1613-ban sikerült az országgyűléssel is elfogadtatni.²⁷ A székely katonai potenciál erősítését célozták Báthory Gábor egyéni adományozásai is.

Báthory Gábor kiváltságolásai

Az egyéni rangemelések Báthory fejedelemségének az első három esztendejében voltak jelentősek.²⁸ Nagyszámú egyéni rangemelés két esztendőhöz és két székhez kötődik. Báthory beiktatása után szinte azonnal, tehát még 1608 folyamán kiemelkedő számú gyalogszékely

²⁶ Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Budapest. 1901. 322.

²⁷ Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest. 1938.

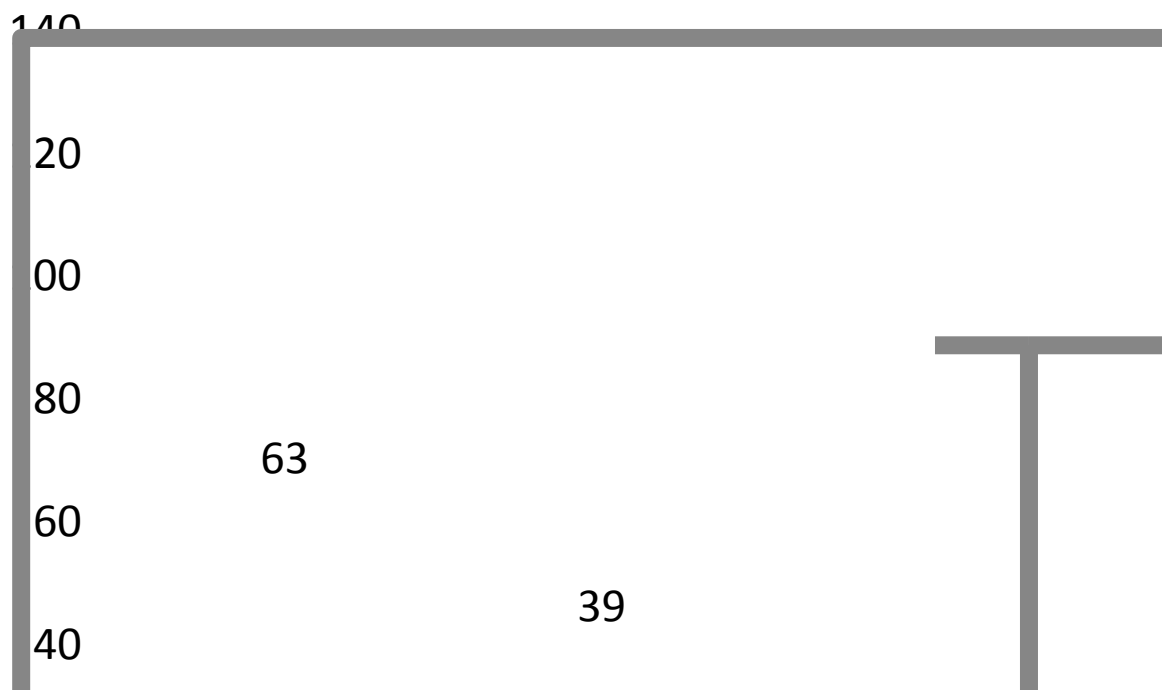
²⁸ 1611-ből csupán egyetlen nemesítést ismerünk, amit egy csíki székely, bizonyos borsovai Bene Balázs kapott. Székely oklevéltár. VI. k. 74. Az 1612-es és 1613-as évekből nem ismerünk ilyen típusú okleveleket. Ez jelentheti az ekkor készült oklevelek megsemmisülését is, ám, mivel ezen oklevelek nagy részét a Királyi Könyvekben is rögzítették, bizonyos mértékig hitelt adhatunk a kapott értékeknek.

kiváltságolást adományozott marosszéki székelyeknek, szám szerint 110 ilyen oklevelet ismerünk. 1609 folyamán még öt gyalogkiváltságot adott Udvarhelyszékieknek, illetve egyet egy háromszéki székelynek.²⁹ A lófősítések száma meglehetősen kiegyensúlyozott, kettő-három között mozgott székenként. Nemesítést még ennél is kevesebbet adományozott, a fejedelemsége ideje alatt ilyen típusú oklevelek száma 36. Ehhez képest a gyalog kiváltságok száma 119, a lófősítéseké pedig 75. Jól látható, hogy kimagasló volt a gyalogos kiváltságolások száma, és ebből 112 oklevelet marosszéki székely kapott. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a fejedelem nem a nemesek számát kívánta növelni, hanem a katonáskodó közrendét. A feltűnően nagy számú gyalog kiváltságolás által a fejedelmi testőrséget akarta megerősíteni, méghozzá kifejezetten a marosszéki székelyek közül. Az első évet követően az ilyen típusú oklevelek kiadása gyakorlatilag megszűnt. A lófősítések száma azonban éppen a következő két esztendőben szaporodott meg, ugyanis 1609-ből 34-et, 1610-ből pedig 29-et ismerünk. A lóval katonáskodó székelység megerősítése az egész székelyföldre kiterjedően fontos volt, ezért a lófősítések száma székenként hasonló volt. 1610-ben a lófősítések többsége egyetlen székre összpontosult, a harcokban hűségesen mellette álló háromszékieket jutalmazta meg ezúttal Báthory.³⁰

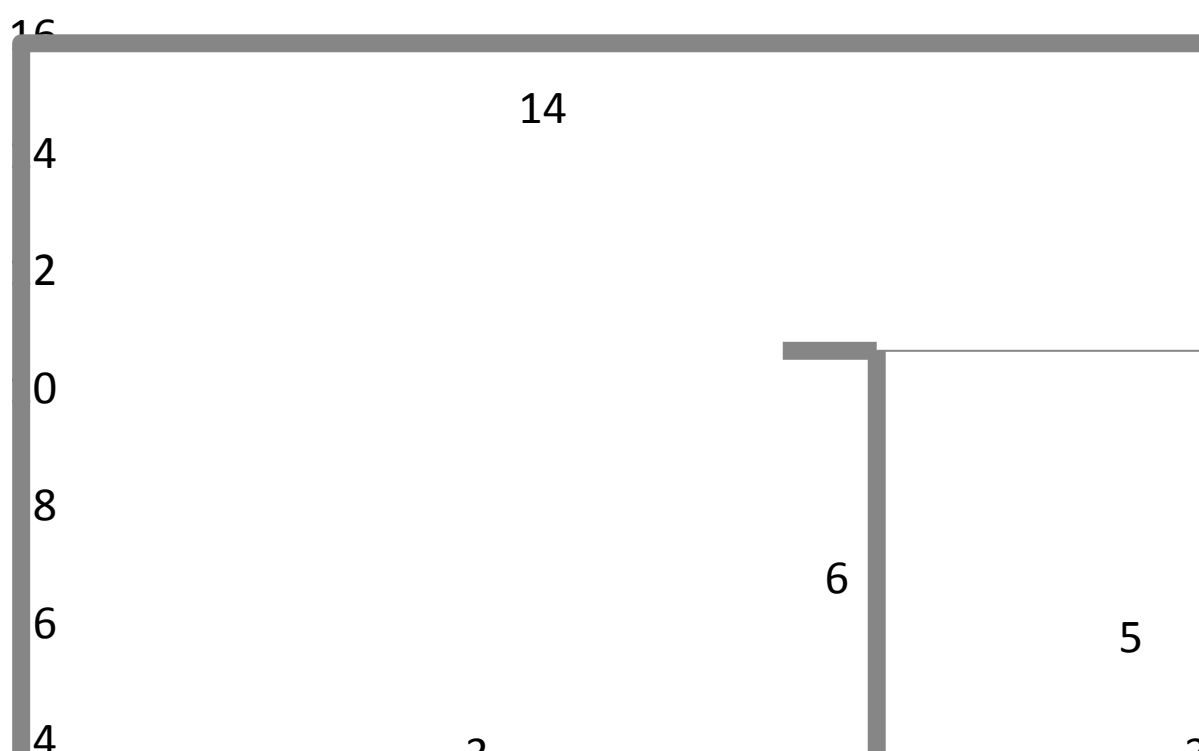
²⁹ A gyalog kiváltságolások alakulása sok tekintetben hasonlóságokat mutat II. Rákóczi Györgynek a fejedelemsége elején tapasztalható politikájával, aki szintén háborúra készült, mint ahogyan azt Báthory Gábor tervezte, és szintén a román vajdák ellen vezette először a seregeit, amiben meglehetősen nagy számú székely harcolt.

³⁰ Szilágyi Sándor: *Báthory Gábor fejedelem története*. Pest. 1867. 139-140.

Báthory Gábor kiváltságolásai székek szerint

Báthory Gábor birtokadományai a székely nemeseknek

A rangemelő oklevelek mellett fontos szerep jutott az adományleveleknek is, annak ellenére is, hogy az összesen 226 rangemelés mellett mindössze 36 birtokadományt ismerünk, tehát kétségtelenül nem a székely nemesség hatalmi törekvéseit kívánta elsősorban megerősíteni. Az is érdekes, hogy a 16. század második felében a birtok és jobbágyszám tekintetében a

székely átlagot messze meghaladó udvarhelyszéki nemességgel szemben jóval több adománylevelet bocsájtott ki Marosszék székelysége számára. Míg Udvarhelyszékben összesen hét adománylevélről tudunk, addig a korábban szinte a legkisebb birtokokat magukénak tudó marosszékiek húsz esetben kaptak különféle adományokat. Egyértelmű tehát, hogy Báthory határozott célja volt az udvarhelyszéki hatalmi koncentráció felszámolása. Bocskai Istvánnal szemben, aki a Kornis-klán létét arra használta fel, hogy rajtuk keresztül irányíthassa a Székelyföldet, Báthory bármikor ellene fordulni képes rivális hatalmat látott bennük, ezért, minden bizonnyal tudatosan karolta fel Udvarhelyszékkal szemben az egészen más birtokstruktúrával bíró Marosszéket. Az udvarhelyszéki vezető nemesség hatalmának a „leépítését” mindazonáltal Báthory csak fokozatosan tehette meg, ezért, bár jóval kisebb mértékben adományozott Udvarhelyszéken, mint elődei, a Kornis-klán tagjai még az ő uralma idején is részesültek kisebb-nagyobb adományokban. Így Kornis Farkas egyetlen, még a 17. század elején is életben lévő, legkisebb fia, Ferenc is kapott birtokokat, igaz ugyan, hogy nem Udvarhely, hanem Marosszék területén.³¹

Az ifjú Kornis 1609 októberében kapott új adományt Erdőszentgyörgyön, Csókfalván valamint Havadtőn található részjóságaira. Kornis Farkas egyik veje, a korábban Bocskai titkáráként tevékenykedő, nagy műveltségű Péchy Simon is kapott birtokokat, mégpedig már 1608 májusában,³² az indoklás szerint a diplomáciai érdemeiért. Az oklevél új adományt adott az összes szenterzsébeti birtokaira, az udvarházaira, ezen kívül birtokokat szerzett Kolozsvár vármegyében két faluban, valamint Torda vármegyében egy faluban. Az említetteket Péchy eredetileg Rákóczi Zsigmondtól kapta, de Báthori mindennek a birtokában megerősítette. Az udvarhelyszéki nemesi elit soraiból jelentős birtokadományokat kaptak a szentdemeteri és véczkei Balássyak. Noha családi kapcsolatban álltak ők is a Kornisokkal, a Kornis Farkas által létrehozott hatalmi struktúrának még nem voltak teljesen beépült tagjai, és valójában az elit soraiba való emelkedésük a 17. század elejére tehető. A Báthory által nekik juttatott birtokok nagysága jócskán meghaladja a széken belüli többi birtokadományt. 1609 folyamán több ízben részesültek adományban. A család felemelkedésének legfontosabb figurája, Balássi Ferenc szerezte ezeket a maga és fiai, ifjabb Balássi Ferenc és Mihály számára. Már az első, nekik adott oklevélben, amit július 20-án keltezett a fejedelem, az idősebb Balássi Ferencet, mint Udvarhelyszék kapitányát, Mihály fiát pedig mint marosszéki kapitányt említette. Az

³¹ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 412. fol.

³² Uo. 10. fol.

oklevél szövegéből továbbá arra is következtethetünk, hogy az adományként kapott birtokokat a család a megelőző évek során részben hatalmaskodás útján szerezte. Ekkor a család kilenc faluban és a környékén kapott birtokokat, Udvarhelyszékben és két faluban Marosszéken. Még az év őszén a Balássyak külön oklevélben királyi jogot is szereztek birtokaikra.³³ A Balássy-család tehát, noha részben része volt a Kornis-klientúrának, mégis riválisként emelkedett fel meglehetősen gyorsasággal, és feltehetjük, hogy a Báthory által nekik adott juttatások és előnyök is azt a célt szolgálták, hogy megtörjék a korábbi Kornis-hegemóniát a székben és az egész Székelyföldön. Az adománylevelek többségét marosszéki székelyek kapták. Marosszék primori rétege a 17. század elején még őrizte a korábbi primorok jellemzőit, ami azt jelenti, hogy kisméretű birtokokkal és kevés jobbággal rendelkezett. Sokatmondó, hogy Báthory Gábor a fejedelemsége második esztendejében egész sor ilyen, korábban országos léptékben mindenképpen jelentéktelennek számító marosszéki primori családot adományozott meg. Az adományok között vannak egészen jelentősek is, például a szövérdi Gáspár Jánosé, akinek a birtokai a marosszéki Kornis-birtokok szomszédságában helyezkedtek el. A nekik juttatott jelentős adomány által némileg tehát kompenzálni lehetett a Kornisok marosszéki hatalmát. Rajta kívül jelentős adományban részesült Kun János, aki ezáltal a marosszéki elitbe emelkedett, Dersi János, aki az egyik legtöbb jobbággal bíró nemes lett a székben, valamint vajai Literáti János, aki összesen 14 településen jutott részbirtokokhoz, köztük két telken kúriához is.³⁴ Bár az országgyűlési végzések és oklevelek tanúsága szerint Báthory Gábor maga is készíttetett lustrát, azt ez ideig nem sikerült megtalálni, ezért sejthető, hogy nem maradt fenn. A legközelebbi összeírás a Bethlen által készíttetett 1614-es lustra, ami, csupán egy esztendővel Báthory halála után készült, elsősorban éppen a Báthory fejedelemsége alatti székely társadalom állapotáról ad képet. Az 1602-1603-as Basta-féle lustra, bár nem volt teljes, a nemességre nézve legalább hozzávetőleges információkat adhat, és abban segíthet, hogy felmérjük a változásokat, amik éppen Báthory idejében zajlottak.

A Basta által készíttetett lustra már jól mutatta a 16. század második felében végbement átalakulásokat a nemességen belül. Szám szerint legtöbb primort Háromszéken írtak össze,³⁵

³³ Uo. VI. 394-395. fol.

³⁴ Uo. VI–XVI. k. VI. k. 406. fol.

³⁵ *Székely oklevéltár*. Új sorozat. Szerk. Demény Lajos, Pataki József. I–VIII. Bukarest–Kolozsvár. 1983–2006. IV. k., (továbbiakban: Szokl.) Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata*. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár, 2005. 170-180. o.

akik azonban birtok és jobbágyszám tekintetében messze alatta maradtak az udvarhelyszéki nemességnek. A háromszéki 110 primor mellett Udvarhelyszéken csak 27 nemest írtak föl, míg Csíkszékben 16-ot, Marosszéken pedig 23-at. Marosszéken a viszonylag kevés primor mellett meglehetősen sok olyan lófő volt, akiknek jobbágyaik voltak, itt tehát nem alakult ki jelentős különbség a primorok és a lófők között. Ezeket a nem túl jelentős primorokat igyekezett erősíteni Báthory számos adománya. Támogatásokkal azt ugyan nem sikerült elérni, hogy az udvarhelyi nemességét elérje a marosszékiek gazdasági ereje, de azt igen, hogy megtörjék az udvarhelyi nemességnek az egész Székelyföldre kiterjedő hatalmát, amit a 17. század folyamán már nem is sikerült visszaszerezni. Az udvarhelyi nemességet azonban nem a marosszékiek felemelkedése, hanem a háromszéki és a csíki nemesség megerősödése váltja a hatalomban.

A Báthory Gábor által alkalmazott és az előzőekben már bemutatott, fejedelmi testőrséget megerősítő kiváltságolások, a viszonylag nagy számú lófősítések és az átkelők védelméről való gondoskodás még a konkrét hadra való felkészítés elemei voltak. Az udvarhelyszéki nemesség visszaszorítása azonban jól mutatja azt, hogy Báthorynak átfogó rendezési terve is volt a székely társadalommal kapcsolatban. Ennek egyik alapvető eleme volt az a rendelkezése, amit a hatalomra kerülése után nem sokkal adott ki. Eszerint az országgyűléssel szavaztatta meg azt a határozatot, amelyben Senyei Pongrácot és Petky János tanácsurat rendelték fejedelmi biztosoknak, akiknek feladatuk a jobbágynosodás felmérése volt. Azt is megszavazták, hogy az erőszakos hatalmaskodóktól a fiskusnak az említett két biztos foglalja vissza az erőszakkal szerzett jobbágyságot.³⁶ Az 1608. szeptemberi országgyűlés törvényt hozott arról, hogy aki a székelyek közül jobbággy lett, azt szabadítsák fel, mégpedig kifejezetten azzal a céllal, hogy a hadban szolgálhasson, és ha újra jobbággyá lenne, akkor halállal bünhődjön.³⁷ Elrendelték azt is, hogy ezentúl nemes vagy lófő szabad székelyt ne tegyen többé jobbággyá, ám ha ezt mégis megtennék, akkor 500 forint bírságot kötelesek fizetni.³⁸

A Balássyaknak adott, 1609. július 20-án kiállított oklevél szövege szerint ekkorra, tehát pusztán egy évvel Báthory beiktatása után a határozatban foglaltak ténylegesen meg is történtek. Ezzel az intézkedéssel Báthory visszatért Bocskainak ahhoz a törekvéséhez, amit

³⁶ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 270-271. o.

³⁷ *Erdélyi országgyűlési emlékek*. Szerk. Szilágyi Sándor. I–XXI. Budapest. 1875–1898. VI. 113. o.

³⁸ *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. VI. 28.

1605 folyamán Petkyhez írott leveleiben³⁹ folyamatosan képviselt, vagyis az erőszakos jobbágyosítás elleni határozott fellépéshez és ezáltal a katonai erő minden eszközzel való megtartásához. A székely városokkal kapcsolatosan folytatta a fejedelmek eddig követett politikáját, amennyiben megerősítette a városok többségének addigi kiváltságait.

1608. május 12-én, június 4-én, majd szeptember 12-én Csíkszereda kiváltságait erősítette meg, amelyeket Izabella adományozott, június 10-én Kézdivásárhelynek Zsigmondtól kapott kiváltságait erősítette meg,⁴⁰ 1609 decemberében pedig Marosvásárhely bíróinak, esküdteinek és lakosainak adott adományt Bordoson, Székelyfalván és Szentannán.⁴¹

Szintén 1609-ben erősítette meg azt az adománylevelet, amelyben Székelyudvarhelyhez csatolták Gyárosfalvánt és Szentimrét, két Udvarhely melletti települést, és a lakosoknak elrendelték, hogy Udvarhelyre költözzenek be, határaikat ezután együtt használják, és utasította Kornis Boldizsár székely generálist és háromszéki kapitányt, valamint Petky János fejedelmi tanácsost és udvarhelyszéki kapitányt, és a királybírókat, hogy a várost a hozzá csatolt faluk és határaik birtokában senki ne háborgassa.⁴² Báthory négy udvarhelyi céh szabályzatát megerősítette, a szabókét, a szűcsökét, a lakatosokét és a csiszárokét.⁴³

Bár jól látható, hogy mind Marosszékből, mind Csíkszékből, mind Háromszékből kiváltságolt városokat, Székelyudvarhely támogatása esetében ismét csak tetten érhető, hogy a várost a székekkel szemben pártfogolta a fejedelem, amikor két falut és annak határait is hozzá csatolta.

Változások a székely elitben

Mint azt eddig láthattuk, Báthory Gábor meglehetősen tudatosnak tűnő székely politikával rendelkezett, aminek az elsődleges eleme a közvetlen harckészség megteremtése és egy rögtön hadra fogható katonai kontingens kialakítása volt. Emellett hosszú távon is igyekezett megerősíteni a székely katonaelemet azáltal, hogy nem csupán erősen tiltotta a szabad székelyek önkéntes vagy erőszakos jobbágyul kötését, hanem a fejedelmi biztosok által a már

³⁹ *Erdélyi történelmi adatok*. Szerk. Mikó Imre–Szabó Károly I–IV. Kolozsvár. 1855–1862. IV. k. 341-350.

⁴⁰ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI–XVI. k. V. k. 31. fol.

⁴¹ Uo. 415. fol.

⁴² Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Budapest. 1901. 322. o.

⁴³ Uo. 326-327. o.

jobbággyá lett székelyeket vissza is foglaltatta uraiktól. Ebben a tekintetben Bocskai elképzeléseit követte, amivel viszont szemben állt a Bocskait követő Rákóczi Zsigmond, aki bizalmasára, Petky Jánosra hallgatva a hatalmaskodó és jobbágyszerző nemességet pártfogolta. Báthory Gábor a Rákóczi lemondatása révén került Erdély fejedelmi székébe, ezért minden bizonnyal gyanakodva tekintett az elődje és politikai ellenfeleinek arra a bizalmasára, aki kancellári tisztsége mellett székely főkapitányi posztja révén az egész székely haderő fölött parancsnokolt. Ezért érezhette fontosnak azt, hogy a Petky hatalmát fokozatosan leépítse. Ebben a folyamatban az első lépést mindazonáltal maga Petky tette meg, amikor a fejedelmenváltás után lemondott a kancellárságról.⁴⁴ A székely főkapitányi tisztségre azonban már Báthorynak is más jelöltje volt, ugyanis arra ruszkai Kornis Boldizsárt nevezte ki. A döntés számos célt szolgált egyszerre. Egyrészt gesztus volt ez a Kornis által vezetett erdélyi nemeseknek és a köszönet kifejezése a fejedelemmé választás érdekében nyújtott támogatásért.⁴⁵

Másrészt, minthogy a ruszkai Kornis család éppen a 17. század első éveiben próbálta hatalmaskodás révén is megszerezni a Kornis Farkas halála után még kiskorú Kornis Ferenc által tulajdonolt Kornis-birtokok egy részét,⁴⁶ a ruszkai Kornisok a szentpáli Kornisok riválisává válhattak a Székelyföldön belül. Ezért Kornis Boldizsár már 1608. április 11-én megkapta kinevezését a székely főkapitányi tisztségre.⁴⁷ Kornis emellett fejedelmi tanácsos és háromszéki főkapitány is volt.⁴⁸

Uralma első két esztendejében még megtartotta Báthory Gábor Petky Jánost, a Kornis-klán aktuális irányítóját az udvarhelyszéki főkapitányi tisztségben,⁴⁹ sőt országos feladatokat is

⁴⁴ Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Budapest. 1901. 320-321., EOE. VI. k. 12.

⁴⁵ Horn Ildikó: ú nagysága merénylői. (Gondolatok egy politikai összeesküvésről) in: *Tündérország útvesztői*. Budapest. 2005. 184-185.

⁴⁶ Balogh Judit-Horn Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. = *Századok*, 2008/4. Budapest. 883.

⁴⁷ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI–XVI. k. V. 5-6. fol.

⁴⁸ *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. IV. k. 182-184; 184-185.

⁴⁹ *Uo.* 184-185.

kapott. Még 1608 telén Moldvában járt követségben,⁵⁰ valamint szintén 1608-ban Senyei Pongrácz mellett őt rendelte az országgyűlés azoknak a székelyeknek az összeírására, akik erőszak által vagy önkéntesen jobbággyá lettek.⁵¹

Az országos biztosság fontos feladatnak számított, ám egyszersmind az elevenébe talált Petkynek azáltal, hogy éppen a többek között erőszakkal jobbágyosítottak számba vétele és a kincstárnak való visszafoglalása volt a megbízatás tartalma. Petky János a megelőző évek egyik legerőszakosabb jobbágyosítója volt, ezért érzékenyen érintette a procedura, amit éppen neki kellett levezényelnie nemcsak saját érdekei, hanem a kliensei ellenében is. Ezzel a gesztussal a kezdetét vette az a folyamat, amelynek során Báthory Gábor sikeresen állította félre a kor egyik legtekintélyesebb erdélyi politikusát. A legfontosabb változás az udvarhelyszéki főkapitányságról való leváltása volt, ami már 1609-ben megtörtént. Ráadásul nem akárki kapta meg ezt a fontos tisztséget, hanem az a – Báthory Gáborral rokoni kapcsolatba is került Némethy Gergely, aki Bocskai hajdúvezére volt, később pedig Kendi Ferenc leányának, Krisztinának a feleségül vétele révén az erdélyi főrendek közé emelkedett. Némethy, aki tehát 1609-től töltötte be az udvarhelyszéki főkapitányságot, akkor is hűséges maradt Báthoryhoz, amikor az apósa Kornis Boldizsárral együtt összeesküvést szőtt a fejedelem ellen.⁵²

Ennek minden bizonnyal szerepe volt abban, hogy 1611-ben a Belső-Szolnok vármegye főispánjává nevezték ki. 1611. július 9-én a brassói csatában ő volt a fejedelmi hadak főparancsnoka. Az egyébként nem székely származású Némethyt olyannyira Petky János ellenfelének szánt Báthory, hogy székely birtokokat is kapott, többek között a Petkyek birtokközpontját jelentő településen, Székelyderzszen is. Itt is temették el, miután 1612. szeptember 4-én belehalt a botfalvi templomerőd ostromakor szerzett sebeibe. 1612. október 23-án Brassóban maga Petky János is meghalt, a birtokait felesége, Kornis Kata igyekezett egyben tartani. A Kornis-klán befolyásának fenntartása azonban az ekkoriban felnőtt korba lépett Kornis fiú, Ferenc feladata lett, aki mellett ott állt sógora, Péchy Simon, aki, bár tehetséges hatalmaskodó volt az általa folytatott perek tanúsága alapján, elsősorban a hivatali

⁵⁰ Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig*. Budapest. 1901. 323.

⁵¹ Uo. 325 és Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii. VI. k. 270-271. fol.,

⁵² Horn Ildikó: ű nagysága merénylői. (Gondolatok egy politikai összeesküvésről) in: *Tündérország útvesztői*. Budapest. 2005. 166-187.

karriert építette. A kor egyik legjelentősebb és legkülönösebb intellektusa a fejedelmi udvarban forgolódott és diplomáciai feladatokat vállalt. A karrierjének íve Bocskai halálát követően ugyan megtört, de intellektusával képes volt az udvar számára nélkülözhetetlenné tenni magát. Ezt mutatja az is, hogy Rákóczi Zsigmond távozása után Báthory újra támaszkodott rá mint diplomatára, és már 1608. május 27-én megadományozta, kiemelve az adományban Péchy diplomáciai érdemeit.⁵³ Péchy, Petky Jánoshoz hasonlóan Kornis-leányt vett feleségül, tehát éppen úgy része volt a Kornis-klientúrának. Az adományként kapott birtokok mégsem növelték a Kornis-klán széken belüli hatalmát, ugyanis a legtöbbjük a Székelyföldön kívül helyezkedett el, Kolozs és Torda vármegyékben.

Az ekkor nagyon komoly hátrátételt elszenvedő Kornis-klánhoz tartozónak számított az a szentdemeteri Balássi család, amelynek különösen két generációja játszott fontos szerepet Erdély és a Székelyföld történetében. A család karrierje a 16. század végén kezdett emelkedni. Nevüket az 1500-as években már a szék főemberei között emlegették, ráadásul kivétel nélkül mindig a szintén Szentdemeteren birtokos Nyujtódiakkal együtt. Az 1590-es években állandóan együtt szerepelt a nevük a forrásokban. 1590. január 5-én például a szék bíráiként említették Nyujtódi Györgyöt és Balássi Ferencet, Balássyt emellett a kapitány megbízottjának is nevezték. Még ugyanez év júniusában szintén a szék főtisztjei között sorolták fel őket, ismét csak együtt. Ezidőtájt Nyujtódi György alkirálybíróként szoros kapcsolatba került a Kornis családdal, különösen az 1590-ben meghalt Kornis Mihályhoz kapcsolódott, akinek Udvarhelyszéknek ugyanebben a részében terültek el a birtokai.⁵⁴ Valószínű, hogy a Nyujtódi családba beházasodott Balássyak megörökölték a Nyujtódi-birtokokat,⁵⁵ a szentdemeteri udvarházat ugyanis mindkét névhez kötötték a 16. század második felében.⁵⁶ A család feje azonban már 1579-ben bizonyosan Balássi Ferenc volt, ugyanis az ő udvarába került udvari papnak Bogáthy Fazekas Miklós.⁵⁷ Nyujtódi György,

⁵³ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI–XVI. k. V. k. 10. fol.

⁵⁴ Kornis Mihályról: Balogh Judit: Székely nemesi karrierlehetőségek Bocskai István korában. in: „*Frigy és békesség legyen...*” A bécsi és a zsitvatoroki béke. Debrecen. 2006. 121-122., Horn Ildikó: Az unitárius elit stratégiái. in: *Tündérország útvesztői*. Budapest. 2005. 90., Balogh Judit-Horn Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. = *Századok*, 2008/4. Budapest. 852-858.

⁵⁵ A Rugonfalvi és Szentdemeteri Nyujtódi család. = *Genealógiai Füzetek*. 1903. 21.

⁵⁶ *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. I. 303., III. 247., II. 41., IV. 37.

⁵⁷ *Magyar Életrajzi Lexikon 1000-1990*. CD-ROM. <http://mek.niif.hu/00300/00355/html/index.html>

mint idősebb, gyermektelen rokon támogatta minden valószínűség szerint Balássi karrierjét, ugyanis már 1566-ban együtt szerepelt a nevük abban a listában, amelyben a János Zsigmond mellett felkelt primorokat tartották nyilván.⁵⁸ A hadjáratokat követő nagy székelyföldi adományozási hullámban 1569-ben még nem Balássi Ferenc, hanem csupán a nyilván ekkor még jobban ismert Nyujtódi György szerzett Csöbön⁵⁹ tizenöt jobbágyot, akiket azonban a csöbi birtokrésszel együtt később a Balássy-birtokok között tartottak nyilván.⁶⁰ 1570-ben jelent meg a bírák közt a Balássi Ferenc neve is.⁶¹ Kornis Mihály halála után Nyujtódi György és Kornis Farkas viszonya megromolhatott, illetve lehetséges, hogy Nyujtódi elsősorban az idősebb Kornis-fivéren keresztül kapcsolódott a klientúrához, és a halálával ez a kapocs már nem volt olyan szoros.⁶² Az bizonyos, hogy a század végéhez közeledve Nyujtódi György neve egyre ritkábban szerepelt az alkirálybírók sorában.⁶³ Túlzott öregséget vagy betegséggel kapcsolatos akadályoztatást ugyanis nem feltételezhetünk, hiszen még a 17. század elején is jelen volt a lustrán, valamint pereskedett is.⁶⁴ Balássi Ferenc viszont, aki Mikó Anna, Kornis Farkas unokahúgának a feleségül vétele révén⁶⁵ némi, ha nem is túl szoros szálakkal saját jogon is bekapcsolódott a Kornis-klánba, egyre nagyobb léptekkel haladt felfelé a ranglétrán. Basta bejövetelekor a Nyujtódiak és a Balássyak útja kettévált. Balássy Ferenc nem támogatta Bástat és nem is lustrált Basta seregében ellentétben Nyujtódi Györggyel. Bár Balássi Ferenc, Székely Mózes és a Kornis-klán kötelékében maradt, fia, Mihály Véczkén megjelent Basta lustrájakor, biztosítva a családot Basta esetleges uralma esetére is. Nyujtódi György Basta iránti hűségét a főkapitány 1603 áprilisában azzal hálálta meg, hogy Nyujtódi és a zsákodi székelyek Nyujtódi javára döntötte el.⁶⁶ Zsákod később, Csöböhöz hasonlóan, szintén a

⁵⁸ *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. II. 194.

⁵⁹ Uo. 245.

⁶⁰ *Székely oklevéltár*. Új sorozat. Szerk. Demény Lajos, Pataki József. I–VIII. Bukarest – Kolozsvár. 1983–2006. IV. 369.

⁶¹ *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. II. 301.

⁶² Uo. 11, 72.

⁶³ A Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár. Protokollumok. F. II/2. 1590/11.

⁶⁴ *Székely oklevéltár*. Új sorozat. Szerk. Demény Lajos, Pataki József. I–VIII. Bukarest – Kolozsvár. 1983–2006. IV. 115.

⁶⁵ Balogh Judit–Horn Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. = *Századok*, 2008/4. Budapest. 878.

⁶⁶ *Székely oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly–Szádeczky Lajos–Barabás Samu. I–VIII. Budapest. 1872–1934. III. 161.

Balássi-birtokok részévé vált. Balássi Ferenc karrierje diplomáciai küldetéseinek köszönhetően emelkedett egyre magasabbra.

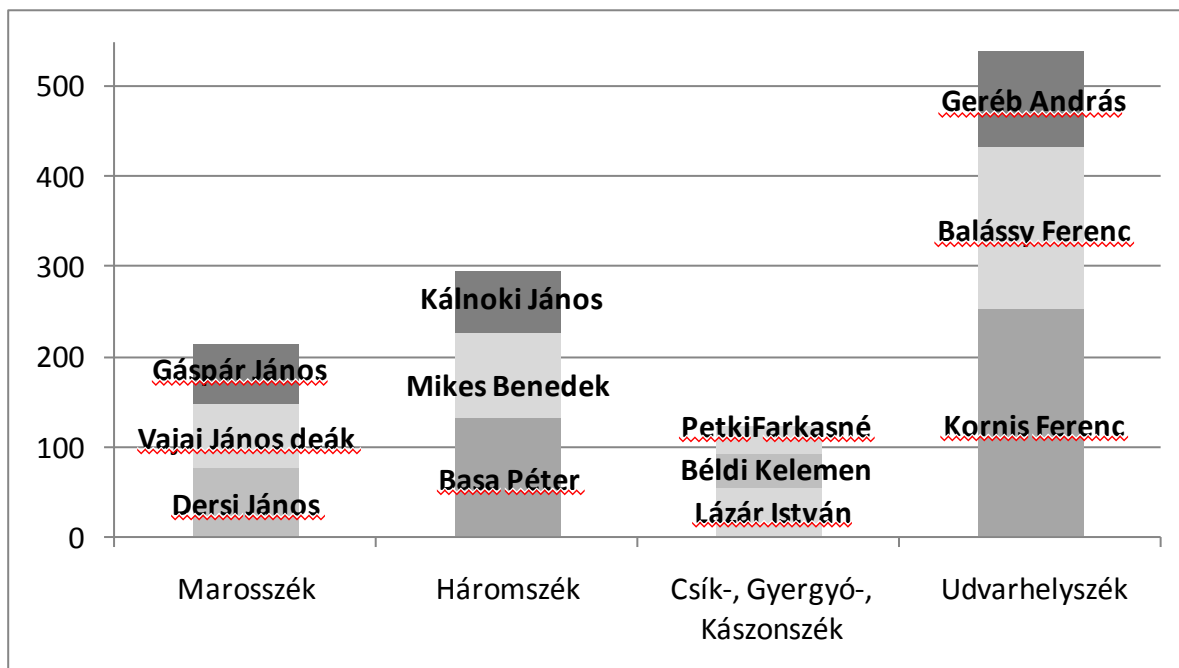
1605-ben a Kornis-klán részeként Bocskai követe volt a császári biztoshoz. 1606-ban a széken belül is magas tisztséget szerzett, hiszen királybíró lett, ekkor a véczkei előnevet használva. Feltehető, hogy ekkor még élt Nyujtódi György és Balássy Ferenc nem egyedül uralta Szentdemetert. Bár Balássy Ferenc Petky Jánossal, a széki főkapitánnyal együtt Rákóczi Zsigmond mellé állt 1607-ben, Báthory fejedelemmé választásakor nem követte Petkyt akkor, amikor az, kancellári tiszteről lemondva, újultán jelezte, hogy nem támogatja az ifjú fejedelmet. A Bocskai alatt követként már bizonyított Balássy Báthory Gábornak is felajánlotta diplomáciai szolgálatait és fejedelemsége alatt végig kitartott mellette. Ezt a hűséget díjazta Báthory már 1609-ben a Balássiaknak adományozott két oklevelében is, és egyben jó érzékkel választotta éppen Balássi Ferencet, aki Udvarhelyszéken belül a Kornisok riválisává emelkedett alig pár év alatt. Balássi főkirálybíróként tehetségesen működött együtt előbb Petky Jánossal a szék vezetésében, majd annak leváltása és Némethy Gergely főkapitánnyá való kinevezése után Némethyvel is. Alkirálybírójává a karrierjének építését nem sokkal korábban kezdő vargyasi Dániel család Mihály nevű tagját választotta. Az ambiciózus és katonai tehetséggel megáldott Dániel Mihálynak jelentős szerepe volt abban, hogy a székelyek Báthory Gábor mellé álltak a harcaiban. Mivel Dániel Mihályt nagyszerűen lehetett alkalmazni a hadvezetésben, alkaptánnyá nevezték ki, így Némethy Gergely közvetlen helyettese, Balássy Ferencnek pedig agilis munkatársa lett. 1613 januárjára Dániel Mihály már Balássy Ferenc első számú kliense lett, ekkor ugyanis székülővé is választatta. Némethy Gergely 1612-ben bekövetkezett halála után Balássy automatikusan lett a szék főkapitánya. A Dánielek mellett olyan udvarhelyszékiekre támaszkodott elsősorban, akik a Kornis-klánnal szemben kialakult csoport tagjai voltak, tehát a Gerébekre és az Ugronokra. 1613-ban főkirálybíró lett mellette Geréb András, az alkirálybíró pedig már 1612 óta Ugron Pál volt. A főemberek közé már 1608-ban választották azt a Benedekfi Jánost is, igaz, ekkor még a fiatal Kornis Ferenc és a Kornis-kliens Fosztó Imre mellett.⁶⁷

Az 1614-es Bethlen-féle összeírás idejére Balássy Ferenc a széken belül birtokolt jobbágyok számát tekintve Kornis Ferenc mögött már a második helyen volt, és az első ötbe bekerült

⁶⁷ Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégebbi időktől 1849-ig. Bp. 1901. 321.

Ugron Pál is.⁶⁸ A régi hatalmi struktúrát már csak az a Kornis Ferenc képviselte, aki valamivel később, Bethlen fejedelemsége idején utód nélkül halt meg, valamint Petky János özvegye.

A székek legjelentősebb nemesei széken belüli jobbágyaik alapján

Báthory Gábor fejedelemségének a végére Udvarhelyszéken megvalósult, amit a fiatal fejedelem célul tűzött ki, azaz szétesett a Kornis-klientúra és felemelkedtek olyan csoportok, amelyek korábban nem jutottak szerephez a Kornis-klán nyomasztó súlya mellett. Megszűnt tehát Udvarhelyszék korábbi vezető rétegének a hegemoniája a széken és az egész Székelyföldön belül. Ez a változás lehetőséget adott új karrierek felépítésére. Újra erősödni látszott a katonai karrier révén felemelkedettek tábor. Ezt mutatja fiatfalvi Geréb András karrierje, aki Bethlen Gábor testőrparancsnokaként országos súlyra tett szert, vagy Ugron Pál esete, aki az ősi primori katonai képességeket nagyszerűen kamatoztatta a hatalmaskodás terén.⁶⁹ Megjelent ugyanakkor és egyre jelentősebbé vált az olyan katonai karrierek száma, amelyekben az illető székely a katonai tehetségét máshol kamatoztatta, egy végvár katonájaként vagy egy nemes magánhadseregében.⁷⁰ Nagyszerű példa erre Lippai András

⁶⁸ Balogh Judit: *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Kolozsvár, 2005. 169.

⁶⁹ Udvarhelyszék: Protokollumok. Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár. III/1. F. 1612/11., 1612/16.

⁷⁰ Lippai András, a székely hadnagy története. Székely nemesi karrier a 17. században = *Századok* 2006/4. Budapest. 973-984.

esete, aki végvári katonaként kezdett felemelkedni. Ekkor jelentkezett először az a karrierstratégiai elem is, ami a katonai vezetők előjogainak a felhasználását jelentette klientúra-építés céljából. Lippai pályája erre is jó példa. A végvári katonáskodáskor a Székelyföldre hazatérve az egykori lófő a széki seregek hadnagyává emelkedett. Ilyen minőségében lehetősége volt a hadba menés alól felmentést adni, amiért viszont mindenféle juttatásokat fogadott el. Ennek a révén némelyeket személyi függésbe is vont. A Kornis Farkas korábbi klientúrájának tagjai is tovább építették a karrierjüket, különböző irányokban. Az egyik, leghűségesebb kliens, Kornis Farkas állandó alkirálybírája maradt a legtovább a klientúra tagja és használta a legtovább annak előnyeit a felemelkedésre. 1608-ban, tehát Báthory Gábor uralmának a kezdetén még „működött” is a klán érdekérvényesítő képessége, hiszen a lófő Fosztó Imre is bekerült a szék főemberei közé.⁷¹ Később azonban már nem sikerült ezt a pozícióját megtartania, nagyhatalmú pártfogó jelenléte nélkül.

A periratokban fennmaradt adatok alapján azt mondhatjuk, hogy megszorodtak a hatalmaskodások, és a korábban csupán kis számú felemelkedett nemesi család mellé jóval többen igyekeztek felzárkózni. Ezek között a legtöbben valamilyen formában Kornis Farkas érdekköréhez kapcsolódtak, mint például Fosztó Imre, Tiboldi György, vagy Bögözi András. A Petky félreállításával erős vezető nélkül maradt klientúra tagjai ekkorra saját lábukra igyekeztek állni. Mellettük erőre kaptak azok is, akiket a Kornis-uralom idején háttérbe szorítottak. Fiafalvi Geréb András volt közöttük a legnagyobb hatalmú, legnagyobb birtokkal és legtöbb jobbággyal rendelkező, klasszikus katonaember, aki mellé felsorakoztak az ábrámfalvi Ugronok és a Benedekfi család tagjai is.⁷² Kornis Farkas kedvelt karrierstratégiai elemét, a gyámkodást Ugron Pál is előszeretettel alkalmazta. A klientúra-építésben, amikor 1612-ben tutoraként védelmezte kliense, Benedekfi János özvegyét, Gálffy Borbála asszonyt.⁷³ Az éppen felnőtté váló Kornis Ferenc ereje még pusztán addig terjedt ekkoriban, hogy igyekezzen megtartani a már meglévő birtokokat. A nevét Báthory Gábor fejedelemsége

⁷¹ Jakab Elek–Szádeczky-Kardoss Lajos: Udvarhely vármegye története a legrégibb időktől 1849-ig. Bp. 1901. 321.

⁷² Balogh Judit-Horn Ildikó: A hatalomépítés útjai: a homoródszentpáli Kornis család története. = *Századok*, 2008/4. Budapest. 873-874, Udvarhelyszék: Protokollumok. Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár. III/2. C. 1613/16, 1613/46, 1615/219, 1617/79.

⁷³ Uo. 1612/14. A klientúra-építés tipikus módjának tekinthető a tutori feladatok vállalása. Kornis Farkas nemcsak székelyföldi, hanem azon kívüli családokkal is tutori kapcsolatba került, és ezt a mintát követték a székben a kliensei és az ellenfelei is. Ezt a viszonyt a gyermekekre és az asszonyokra is előszeretettel kiterjesztették.

első négy évében mindössze egyetlen perben lehetett megtalálni.⁷⁴ 1613-ban hirtelen két perben is felperesként jelent meg. Mindkét per azt mutatja, hogy az alsóbb társadalmi csoportok is érzékelték a Kornis-klientúra szorításának a lazulását, és ellenálltak annak a nyomásnak, amely a közös földek kisajátítására irányult. Többen „felszabadították magukat” a Kornisnak végzett szolgálat alól is.⁷⁵

Az egyik legaktívabb pereskedő, Bögözi András karrierje talán a legérdekesebb a Kornis-kliensként indult Bögözi, akit 1612-ben a főemberek közé is beválasztottak,⁷⁶ nemcsak tehetséges és energikus hatalmaskodó volt, hanem az új lehetőségek buzgó és kreatív kipróbálója is. Székelyudvarhelyre költözött és a székelyek között rendhagyó karriert folytatott azáltal, hogy kiterjedt szász kapcsolatrendszerét felhasználva, borkereskedelemmel kezdett foglalkozni.⁷⁷ Az üzlet olyannyira „beindult”, hogy Bethlen Gábortól már a hadba vonulási kötelezettség alóli felmentést is megszerezte.⁷⁸

⁷⁴ Uo. 1612/23.: Ebben a perben Kornis Ferenc azt a közös földterületet próbálta megóvni a homoródújfalvi lófőktől, amit még apja, Kornis Farkas, és annak a 90-es évekre leghűségesebb kliensévé vált vargyasi Dániel Péter foglaltak el a Kornis család számára.

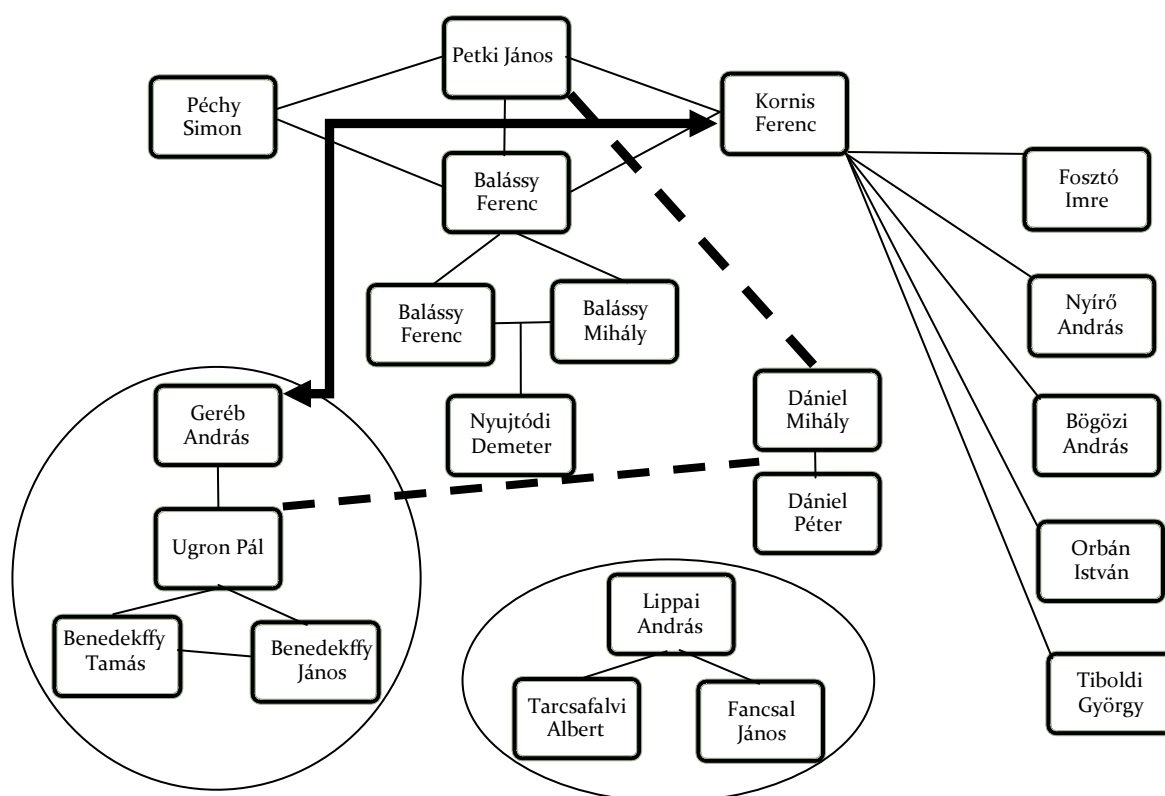
⁷⁵ Uo. 1613/16, 1613/46.: Az 1613-ban folytatott perekben Ravafalva lakosságával került szembe Kornis, ami az 1612-es, Homoródújfalva ellen folytatott pert ismételte, amennyiben a falu szabad székelyei igyekeztek megszabadulni itt is a közös földeket kisajátító nemesi családtól, aminek aktuális képviselőjét, Kornis Ferencet nem találták olyan erősnek, mint apját. A megindított perek azokra is hathattak, akik Kornis szolgálatban álltak, ugyanis szám szerint öten kívántak ugyanekkor megszabadulni a szolgálati kötöttségek alól.

⁷⁶ Udvarhelyszék: Protokollumok. Román Országos Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága, Kolozsvár. III/2. C. 1612/3, 1612/12, 1612/20, 1612/22.

⁷⁷ 1612 karácsonyában egy olyan pert folytatott Bögözi András az udvarhelyi Kézdi György ellen, amiből világosan kiderül, hogy Bögözi borkereskedelemmel foglalkozott, mégpedig a kőhalomszéki szászoktól szerezte be a bort, amit a hajdúknak közvetített.

⁷⁸ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VII. 11-12. fol.

Udvarhelyszék elitjének kapcsolati hálói

Az 1614-es lustrajegyzék székenkénti eredményeinek összehasonlítása alapján azt mondhatjuk, hogy a nemesi birtokok, valamint a birtokolt jobbágyságok száma tekintetében Udvarhelyszék társadalma megőrizte vezető helyét a székek között. Azáltal azonban, hogy Báthory Gábor éppen az udvarhelyszékiek rovására igyekezett „helyzetbe hozni” a többi szék nemeseit is, megkezdődött a felzárkózás. A legjelentősebb emelkedést nem a még mindig nagyon sok lófővel rendelkező Marosszék esetében regisztrálhatjuk, még akkor sem, hogyha Báthory a fejedelemsége első két-három esztendejében látványosan támogatta e szék nemességét. A trónkövetelők azok a háromszéki nemesek lettek, akik éppen az 1610-es évektől álltak Báthory Gábor mellé és támogatták őt a harcaiban. Az itteni nemesek közül a Mikesek, a Kálnokiak, a Tholdalagiak és a Béliak valamint a Mikók is ekkor kezdték meg a karrierjük felépítését és jutottak az országos politika színpadára is. A 17. század közepére befolyás és országos szerepvállalás tekintetében fel is váltották az udvarhelyszéki nemességét.

A széki nemesi társadalmak elitje 1614-ben: Marosszék

Nemes	Jobbágyságok száma
Dersi János	76

Vajai János deák	71
Gáspár János	65
Lázár János	63
Kun János	58
Kornis Ferenc	54
Tóth Mihály	44
Ozdi Gergely	28

A széki nemesi társadalmak elitje 1614-ben: Háromszék

Nemes	Jobbágyok száma
Basa Péter	132
Mikes Benedek	94
Kálnoki János	69
Imecz István	57
Tholdalagi Mihály	53
Mikes Zsigmond	47
Béldi Kelemen	44
Mikó György	38
Daczó László	36

A széki nemesi társadalmak elitje 1614-ben: Csík- Gyergyó- Kászonszék

Nemes	Jobbágyok száma
Lázár István	54
Béldi Kelemen	38
Petki Farkasné	29
Komáromi István	28
Kelemen Mihály	26
Mattys János	22
Apor Lázár	21

A széki nemesi társadalmak elitje 1614-ben: Udvarhelyszék

Nemes	Jobbágyok száma
Kornis Ferenc	252
Balássi Ferenc	180

Geréb András	108
Petky Jánosné	100
Ugron Pál	58
Péchy Simon	57
Dániel Mihály	53
Bögözi András	44
Balássi Mihály	40

Az 1610-es merényletet követően már megbillent Báthory Gábornak az addig rendkívül következetes székely politikája. A széki főtisztek között hozzá hű főkapitányokat igyekezett választani. A főtisztek listája alapján jól látható, hogy a valamivel több, mint öt év alatt a legtöbb székben három főkapitány is váltotta egymást. A főkapitányok viszonylag gyors cserélődésével szemben a főkirálybírók szinte minden esetben a helyükön maradtak. Udvarhelyszék az egyetlen kivétel, ám itt sem a főkirálybíró leváltásáról volt szó, csupán Balássy Ferencet, az addigi királybíró a fejedelem főkapitánnyá nevezte ki, azért kellett új főtisztet választani. A főkirálybírók a szék működésének a folyamatosságát biztosították, ezért Báthory inkább adományaival igyekezett megnyerni őket, mintsem váltogatni a széki közigazgatás irányítóit. Mind a csíki Kelemen Mihály,⁷⁹ mind a marosszéki szövérdei Gáspár János,⁸⁰ mind az udvarhelyszéki Balássy Ferenc⁸¹ jelentős adományokat nyertek tőle, a háromszéki Kálnoky Jánost pedig maga a fejedelem helyezte a pozíciójába.⁸²

Az utolsó két és fél év egyre szaporodó katonai feladatai során Báthory Gábor egyre egyértelműbben támaszkodott Háromszék székelyeire. A mellette felsorakozott székely katonáknak a hűségükért cserébe főképpen lófősítő okleveleket adományozott.⁸³ Mellettük már 1608 májusában kinevezte az előbb említett Kálnoky Jánost Háromszék főkirálybírójává, ezzel jelentős lökést adva a Kálnoky család karrierjének, ami a század végére bontakozott ki.⁸⁴ 1609-ben pedig a Mikes család két tagja, Gábor és Péter kapott tőle adományt Papolczon,

⁷⁹ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 377. fol.

⁸⁰ Uo. 406. fol.

⁸¹ Uo. 271. fol. valamint 394. fol.

⁸² Uo. V. k. 23. fol.

⁸³ 1609-ből 13 lófősítést ismerünk a székben, 1610-ből pedig 22-t.

⁸⁴ Tüdős S. Kinga: *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*. Kolozsvár. 1998. 10-14.

Zágonyban, Körösön, Krasznán és Martonfalván.⁸⁵ A szintén Háromszéken birtokos Mikó család egyik tagja, Ferenc karrierje is ekkor indult el, hiszen először Csíkszék alkapitánya, majd pedig 1613-tól főkapitánya lett.

Széki főtisztok Báthory Gábor alatt

Csík-, Gyergyó-, Kászsónszék:	
Főkapitány:	Mattys János, Bethlen Gábor, Mikó Ferenc
Főkirálybíró:	Kelemen Mihály
Alkapitány:	Mikó Ferenc
Marosszék:	
Főkapitány:	Huszár István, Balássi Mihály
Főkirálybíró:	Gáspár János
Háromszék:	
Főkapitány:	Kornis Boldizsár, Bedő István, Béldi Kelemen
Főkirálybíró:	Kálnoki János
Alkirálybíró:	Tholdalagi Mihály
Udvarhelyszék:	
Főkapitány:	Petky János, Némethi Gergely, Balássi Ferenc
Főkirálybíró:	Balássi Ferenc, Geréb András
Alkirálybíró:	Dániel Mihály, Ugron Pál
Alkapitány:	Dániel Mihály

Összegezve tehát elmondhatjuk, hogy a Báthory Gábor fejedelemségének első három évében elindított számos intézkedés gyökeres változásokat eredményezett a székely társadalomban. Noha az 1612 és 1613 folyamán Báthory ellen fordult és ezért nótáztatott nemesek között jócskán voltak székelyek is, például a Petky, a Kálnoky, a Bernáld vagy a Damokos családból,⁸⁶ ezek Bethlen Gábor fejedelemmé választása után visszanyerték javaikat és korábbi rangjukat is. Ezért mondhatjuk, hogy Báthory Gábor uralma döntően befolyásolta a székely társadalom alakulását. Megállította az udvarhelyi székely nemesség további

⁸⁵ Magyar Országos Levéltár, Budapest. F 1 Erdélyi Fejedelmi Kancellária Libri Regii, VI. k. 369. fol.

⁸⁶ Endes Miklós: *Csík-, Gyergyó-, Kászon székek (Csík megye) földjének és népének története 1918-ig*. Budapest. 1938. 102.

térnyerését, és elindította számos háromszéki nemes karrierjét. A Balássy család ugyan még Bethlen Gábor fejedelemsége alatt is országos jelentőségű volt, sőt még a Kornis-klientúra is létezett Bethlen idején, a század közepére Háromszék nemessége mégis átvette Udvarhelyszék helyét az erdélyi politikában. Emellett Báthory Gábor minden erejével igyekezett megőrizni a székely katonai középréteget, valamint meggátolni a lófők lesüllyedését és az eljobbágyosodást. Intézkedései, ha csak időlegesen is, de hozzájárultak a székely katonai kontingens megőrzéséhez. Politikája a 17. század egészére nézve meghatározó jelentőségű volt.